כיתה ט' | גמרא | שיעור 4 מתוך 5 | 45 דק' | פסחים קטז ע"א

נבנה לבקשת מורה לכיתה ט'. חמ"ד: תכנית החובה לכיתה ט' היא ב"מ פרק ו (או המסכת שבית הספר לומד לבגרות); פרק "ערבי פסחים" מתאים כיחידה לקראת פסח. ממלכתי: אין חובת גמרא; מתאים כהעשרה ולקראת פסח.

"מתחיל בגנות ומסיים בשבח": רב ושמואל

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יסבירו את הכלל "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" ואת הכלל "לפי דעתו של בן אביו מלמדו".
- התלמידים יציגו את מחלוקת רב ושמואל: "מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" מול "עבדים היינו".
- התלמידים יזהו את שתי הדעות בהגדה של פסח שלנו.
- התלמידים יספרו את המעשה ברב נחמן ודרו עבדו ויסבירו את הקשר שלו ל"עבדים היינו".

❓ השאלה הגדולה של היחידה

איך הופכים ערב אחד בשנה לחוויה שבה כל אחד, בכל דור, מרגיש שהוא עצמו יצא לחירות?

היחידה עוברת על פרק י במסכת פסחים, "ערבי פסחים", לפי סדר ליל הסדר: ההכנה, ההסיבה וארבע הכוסות (שיעורים 1-2), השאלות של הילדים ו"מה נשתנה" (שיעור 3), התשובה "מתחיל בגנות ומסיים בשבח" (שיעור 4), ורבן גמליאל, "בכל דור ודור" והאפיקומן (שיעור 5).

🧪 פתיחה: סיפור הצלחה

שואלים: "כשמספרים סיפור הצלחה (ספורטאי, ממציא, מדינה) – מאיפה מתחילים? מהשיא או מהקושי?" מבקשים דוגמה. מסכמים: סיפור שמתחיל בקושי גורם להבין כמה גדול השינוי. (5 דקות)

📖 הסבר למורה

המשנה (קטז ע"א) ממשיכה אחרי "מה נשתנה": "ולפי דעתו של בן אביו מלמדו" – ההסבר מותאם לילד; הרשב"ם: אם הוא מבין הרבה, מפרשים לו הכול. ואחר כך: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה" – פרשת הביכורים (דברים כו), שבה החקלאי מספר את תולדות העם.

"מאי בגנות?" – מה היא הגנות (הבושה, הקושי) שבה מתחילים? רב אומר: "מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" – הגנות היא רוחנית: אבותינו (תרח, לפני אברהם) עבדו עבודה זרה. שמואל אומר: "עבדים היינו" – הגנות היא גשמית: היינו עבדים לפרעה במצרים.

מעשה: רב נחמן שאל את דרו, עבדו: עבד שאדונו משחרר אותו ונותן לו כסף וזהב – מה הוא צריך לומר לו? ענה דרו: צריך להודות ולשבח. אמר לו רב נחמן: "פטרתן מלומר מה נשתנה", ופתח ואמר "עבדים היינו". דרו הוא עצמו עבד, ולכן השאלה שלו היא "מה נשתנה" החי ביותר.

בהגדה שלנו יש את שתי הדעות: "עבדים היינו לפרעה במצרים" (שמואל) ו"מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו" (רב). כך ההגדה לא מכריעה, אלא מספרת את שני הסיפורים: יציאה מעבדות ויציאה מעבודה זרה.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת William Davidson המנוקדת; רשב"ם מתוך ספריא, דפוס וילנא)

מילים קשות: **גְּנוּת** = בושה, מצב נמוך; **שָׁבַח** = הלל, מצב של כבוד; **דּוֹרֵשׁ** = מסביר פסוקים; **אֲרַמִּי אוֹבֵד אָבִי** = תחילת פרשת הביכורים (דברים כו, ה); **מַפִּיק לֵיהּ מָרֵיהּ לְחֵירוּת** = אדונו מוציא אותו לחירות; **לְאוֹדוֹיֵי וּלְשַׁבּוֹחֵי** = להודות ולשבח.

משנה, פסחים קטז ע"א

וּלְפִי דַּעְתּוֹ שֶׁל בֵּן אָבִיו מְלַמְּדוֹ. מַתְחִיל בִּגְנוּת וּמְסַיֵּים בְּשֶׁבַח. וְדוֹרֵשׁ מֵ"אֲרַמִּי אוֹבֵד אָבִי", עַד שֶׁיִּגְמוֹר כָּל הַפָּרָשָׁה כּוּלָּהּ.

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** ולפי הדעת (רמת ההבנה) של הבן, אביו מלמד אותו. מתחיל בגנות ומסיים בשבח, ודורש (מסביר) מן הפסוק "ארמי אובד אבי" עד שיגמור את כל הפרשה כולה.

גמרא, פסחים קטז ע"א: מהי הגנות?

מַתְחִיל בִּגְנוּת וּמְסַיֵּים בְּשֶׁבַח. מַאי בִּגְנוּת? רַב אָמַר: "מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ". [וּשְׁמוּאֵל] אָמַר: "עֲבָדִים הָיִינוּ".

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** "מתחיל בגנות ומסיים בשבח": מהי הגנות? רב אמר: "בתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו". ושמואל אמר: "עבדים היינו".

גמרא, פסחים קטז ע"א: רב נחמן ודרו

אֲמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן לְדָרוּ עַבְדֵּיהּ: עַבְדָּא דְּמַפֵּיק לֵיהּ מָרֵיהּ לְחֵירוּת, וְיָהֵיב לֵיהּ כַּסְפָּא וְדַהֲבָא, מַאי בָּעֵי לְמֵימַר לֵיהּ? אֲמַר לֵיהּ: בָּעֵי לְאוֹדוֹיֵי וּלְשַׁבּוֹחֵי, אֲמַר לֵיהּ: פְּטַרְתַּן מִלּוֹמַר "מָה נִשְׁתַּנָּה". פָּתַח וְאָמַר "עֲבָדִים הָיִינוּ".

🔤 **תרגום והסבר שלנו (לא נוסח הגמרא):** אמר רב נחמן לדרו, עבדו: עבד שאדונו מוציא אותו לחירות ונותן לו כסף וזהב, מה הוא צריך לומר לו? אמר לו: צריך להודות ולשבח. אמר לו: פטרת אותנו מלומר "מה נשתנה". פתח ואמר: "עבדים היינו".

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא. (בפרק הזה הפירוש שבצד הדף הוא של רשב"ם, נכדו של רש"י.)

> 📜 **כתוב:** "ולפי דעתו של בן אביו מלמדו"
>
> 💭 **מפרשים:** "אם מבין הרבה יפרש הכל". פירוש (שלנו, על פי הרשב"ם): ההסבר נמדד לפי הילד, לא לפי מה שההורה יודע.

> 📜 **כתוב:** "מאי בגנות"
>
> 💭 **מפרשים:** רב: "מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"; שמואל: "עבדים היינו". פירוש (שלנו): רב מדגיש גאולה רוחנית, ושמואל מדגיש גאולה גופנית ופוליטית.

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- ניתוח מבנה סיפורי: "מגנות לשבח" כמבנה של סיפור לאומי וסיפור אישי.
- שני סוגי חירות: חירות גופנית (מעבדות) וחירות רוחנית (ממחשבה ואמונה כוזבת) – דיון פתוח.
- "לפי דעתו של בן": התאמת ההוראה לכל תלמיד, חשיבות ההבנה ולא רק השינון.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- לימוד מקור ההגדה: איפה בהגדה "עבדים היינו" ואיפה "מתחלה עובדי עבודה זרה".
- דגש אמוני: יציאת מצרים כהתחלת הקשר בין עם ישראל לה', ו"עבדי הם" (משמעות הגאולה).
- הכנה לסדר: התלמידים מכינים "דבר תורה" קצר על "מגנות לשבח" לומר בסדר.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות מהעמוד הזה (או הגמרא), דף עבודה, לוח, הגדות של פסח

1. פתיחה: מאיפה מתחילים סיפור הצלחה? (5 דקות)
2. קריאת המשנה: "לפי דעתו של בן" ו"מגנות לשבח" (8 דקות)
3. מחלוקת רב ושמואל (טבלה) (10 דקות)
4. רב נחמן ודרו (7 דקות)
5. מוצאים את שתי הדעות בהגדה (7 דקות)
6. דף העבודה בזוגות (5 דקות)
7. כרטיס יציאה (3 דקות)

💬 שאלות בשלוש רמות

הבנה (מה כתוב?)

1. מה הגנות לפי רב, ומה לפי שמואל?
2. מה ענה דרו לשאלה של רב נחמן?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה דווקא השאלה של דרו "פוטרת" ממה נשתנה?
2. מה ההבדל בין הגנות של רב לגנות של שמואל?

הערכה (מה דעתי?)

1. איזו "גנות" נראית לכם חשובה יותר לספר עליה היום, ולמה?
2. למה, לדעתכם, ההגדה שלנו כוללת את שתי הדעות ולא בחרה אחת?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לסיפור ההצלחה מהפתיחה: סיפור יציאת מצרים מתחיל בנקודה הנמוכה, כדי שנבין כמה גדול השבח. בשיעור הבא: רבן גמליאל, "בכל דור ודור", וסוף הסדר.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. רב: מתחלה _____ היו אבותינו. שמואל: _____ היינו.
2. מה פירוש "לפי דעתו של בן אביו מלמדו"? _____

💡 הערות למורה

כדאי להביא הגדות לכיתה ולתת לזוגות "לצוד" את שתי הדעות: "עבדים היינו" בתחילת המגיד, ו"מתחלה עובדי עבודה זרה" מעט אחריו.

שימו לב: "ארמי אובד אבי" נדרש בהגדה ("צא ולמד"). אין צורך ללמד את כל הדרשה; מספיק להראות שהיא שם.

דרו הוא עבד של רב נחמן. אפשר לשאול: מה מיוחד בכך שדווקא עבד הוא ששואל את השאלה הנכונה בליל החירות?

למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות בחירה ומשפטי פתיחה.

📝 בדף העבודה

טבלת מחלוקת רב ושמואל, שאלות על המשנה ועל רב נחמן ודרו, משימת "מצאו בהגדה" ושאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, משפטי פתיחה ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- פסחים קטז ע"א (ספריא)
- רשב"ם על פסחים קטז ע"א (ספריא)

מחוון: "מתחיל בגנות ומסיים בשבח": רב ושמואל

1. רב: "מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"; רוחנית; בהגדה אחרי "עבדים היינו" ("מתחלה עובדי עבודה זרה..."). שמואל: "עבדים היינו"; גופנית; בתחילת המגיד ("עבדים היינו לפרעה במצרים").
2. האב מלמד לפי רמת ההבנה של הבן; הרשב"ם: אם הוא מבין הרבה – יפרש לו הכול. לילד בן 5: סיפור פשוט עם הצגה; לנער בכיתה ט': פסוקים, מדרש ושאלות.
3. רב נחמן שאל את דרו מה צריך עבד לומר לאדון שמשחרר אותו ונותן לו כסף וזהב; דרו ענה: להודות ולשבח. זו בדיוק השאלה של ליל הסדר, ולכן רב נחמן אמר "פטרתן מלומר מה נשתנה" ופתח ב"עבדים היינו" – התשובה.
4. השבח הוא ההודיה וההלל לה' שגאל אותנו – "בעי לאודויי ולשבוחי"; בהגדה זה ה"לפיכך" וההלל.
5. לפי רב – יצאנו מעבודה זרה אל עבודת ה' (חירות רוחנית); לפי שמואל – יצאנו מעבדות פרעה לחירות (חירות גופנית). ההגדה מביאה את שתיהן, וכך שתי החירויות הן חלק מהסיפור.